

ЧИ РОЗУМІЄШ ТИ МЕНЕ?

Проект «Забезпечення якісної освіти для ромських дітей у дошкільних навчальних закладах і початкових класах» реалізовано Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» і Фонду Відкритого суспільства.

Проект «Створення мережі REYN – Рома ранні роки» підтримується Міжнародною Асоціацією «Крок за кроком» (ISSA), Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» за сприяння Ромської Програмної ініціативи Міжнародного фонду «Відродження» та програми «Раннє дитинство» Фонду Відкритого суспільства.

Переклад цієї брошури здійснено Міжнародною Асоціацією «Крок за Кроком» та міжнародною мережею REYN. Всі права належать REYN Hrvatska (мережа REYN – Хорватія).

Для більшості ромських дітей українська мова не є рідною (першою) мовою. Це означає, що з дитинства у своїх родинах вони спілкуються та навчаються іншою мовою. Чимало ромських дітей, починаючи шкільне навчання, погано розуміють українську мову або взагалі не говорять нею. На відміну від їхніх однокласників, для яких українська – рідна, ромські діти щоденно навчаються мовою, яку не дуже добре розуміють.

Терміни «роми» або «ромський» вживаються для означення представників ромської національності, мандрівників, сінті та інших груп (мануш, гітано, ромер, романлар, ресанде, домлар, ломлар, кале, єгиптяни, ашкалі, татари, цигани, шотландські мандрівники, мандополіні, гурбети, беяш (рударі/лударі), дживджіт та багато інших), більшість з яких мають спільне походження, поділяють культурні звичаї та схожі традиції.

ЩО ОЗНАЧАЄ ВОЛОДІТИ МОВОЮ?

Вправне володіння мовою передбачає здатність **розуміти та говорити** нею, а також щоденну діяльність, що охоплює **слухання, читання та письмо**. Інколи вчителі вважають, що діти, які навчилися говорити українською мовою, здатні виявити глибші когнітивні процеси та закріпити нові знання цією мовою. Але ця думка – помилкова.

Спочатку дитина розвиває базові навички, необхідні для міжособистісного спілкування, використання словникового запасу, вимови та грамотності. Втім, це не означає, що вони опановують так звану когнітивну академічну мову, яка, насправді, розвивається пізніше.

РОМСЬКА МОВА

(романес, романі, романі чіб)

▶ Ромська мова є офіційною мовою ромського населення, якою говорять близько 3 мільйонів людей у світі. Більшість людей, які говорять цією мовою, наразі проживають у Східній Європі.

ОСНОВНІ ФАКТИ ПРО МОВУ, ЯКОЮ РОЗМОВЛЯЄ РОМСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

- ▶ Ромська мова – це мова, якою розмовляють більшість ромів України.
- ▶ Крім цієї мови, ромське населення України розмовляє іншими мовами – українською, угорською, російською, словацькою, молдавською.

▶ Лише 40% ромів у містах вважають ромську мову рідною, у селах – 35%; решта за рідну мову вважають українську, угорську, російську та румунську мови.

▶ Ця мова належить до індоіранської гілки індоєвропейської мовної групи і є найбільш наближеною серед європейських мов до санскриту. Вона також тісно пов'язана із сучасними мовами, якими говорять в Індії та Пакистані (наприклад, пенджабська мова). Під час міграції ромів з Пакистану та Індії, на території України вона вперше з'явилась у XV столітті. З того часу, ромська мова розвивалася під впливом грецької та слов'янських мов, а також угорської, румунської та турецької.

▶ Хоча наразі триває процес стандартизації ромської мови (внаслідок певних історичних, зокрема і соціальних чинників), носії ромської мови говорять на різних діалектах. Іноді через це їх називають влахами, ловарі, калдераші, гурбети, сінті, мануш, арлі тощо. Проте, це не означає, що через цю відмінність представники ромської національності не можуть спілкуватися один з одним.

▶ Ми маємо пам'ятати, що чимало представників ромського населення – двомовні або навіть багатомовні люди, а їхня мова, так само як і будь-яка інша, пов'язана з іншими мовами, залежно від контексту.

▶ 5 листопада – Міжнародний день ромської мови.

Vorbisare
romane?
Ти говориш
ромською?

**Мова,
якою я
спілкуюсь
вдома –
це важливо.**

Vorbešč
bajšešč i?
Ти говориш
ромською?

ДЛЯ ЧОГО ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ МОВА?

▶ Мова – це інструмент спілкування, який дає нам змогу організувати та висловити свої думки, досвід, емоції, наміри, спостереження та факти.

▶ Мова є **критично важливою для розвитку соціальних відносин** – вона дає дітям можливість спілкуватися та навчатися у своїх родин, місцевих громадах та суспільстві, в якому вони живуть.

▶ Мова також є **важливим елементом культури**.

Люди, які розмовляють мовою своєї громади, мають відчуття приналежності до цієї громади та культури. Окремі використані слова, цілі фрази, інтонації та навіть жестикуляція під час розмови – все це передає культурні особливості певної групи людей, народу загалом.

▶ Мова **асоціюється з когнітивним розвитком** – розвиток мовлення дає змогу дітям обробляти інформацію, запам'ятовувати та робити висновки.

▶ Мова важлива для опанування наявних знань та розвитку нових, а також для активації вищих когнітивних функцій, таких як міркування, прийняття рішень, рефлексії реальності та особистого досвіду.

ХИБНІ ТВЕРДЖЕННЯ ЩОДО УЧНІВ, У ЯКИХ РІДНА МОВА НЕ УКРАЇНСЬКА

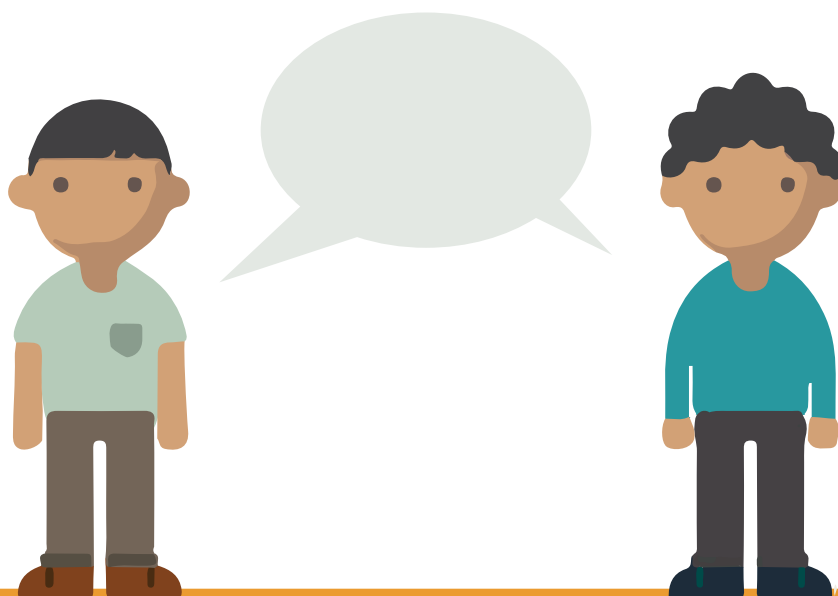
ПОМИЛКОВЕ ТВЕРДЖЕННЯ 1

Для дітей, які мають оволодіти українською мовою, найкраще, якщо всі в школі говоритимуть українською мовою.

Чому це твердження хибне?

Учні, які не говорять українською мовою, «оточені» (або «заглиблені») в школі українською мовою, можуть відчувати значні складнощі, пов'язані із розумінням та навчанням. Коли учням дозволяють використовувати рідну (першу) мову разом із українською мовою, вони можуть спілкуватися обома мовами – українською та рідною (першою). Психологи переконані, що важливо дозволяти учням використовувати першу (рідну) мову, оскільки ситуація, коли людина не може висловитись, є фрустраційною.

Дайте дитині можливість використовувати рідну мову.

ПОМИЛКОВЕ ТВЕРДЖЕННЯ 2

Коли дитина спілкується рідною (першою) мовою, це заважає опануванню української мови.

Чому це твердження хибне?

Майстерність володіння рідною мовою може допомогти дитині краще розуміти другу мову, бо дитина може зрозуміти/вловити суть думки чи висловлення рідною мовою, а вже потім вивчити слово того ж значення другою мовою. Якщо дитині невідоме значення слова рідною мовою, вона вивчає значення слова другою мовою і має одночасно зрозуміти сам термін та його значення. Таке хибне уявлення базується на припущенні, що наш мозок має певний обмежений «простір» для вивчення мови. І якщо цей простір заповнити однією мовою, то друга мова не зможе розвиватися. Однак, дослідження доводять, що «концепція обмеженого простору» є хибною. Коли діти знаходяться у безпечному середовищі та стимулюються зовнішнім світом, їхня мозкова активність необмежена, вона розширюється. Коли вони використовують дві мови, відбувається перенос знань з однієї мови на іншу. Оскільки завдяки розвитку мовлення від-

бувається зростання когнітивних можливостей дитини, це відбувається незалежно від мови, якою вона навчається. Дослідження свідчать, що чим краще дитина володіє однією мовою, тим легше та швидше вона може опанувати (вивчити) інші мови.

ПОМИЛКОВЕ ТВЕРДЖЕННЯ 3

Батьки вдома мають розмовляти українською мовою.

Чому це твердження хибне?

Для дітей найкраще, коли батьки спілкуються з ними мовою, якою можуть вільно говорити та легко висловлюватися нею. Це може бути і рідна мова, і друга, якою вони добре говорять. Коли батьки розмовляють з дітьми мовою, якою самі говорять погано, вони тим самим надають їм модель мовлення, яким вони не володіють та до якого в них немає такого емоційного ставлення, як до рідної мови. Заохочуйте батьків продовжувати використовувати вдома ту мову, яку вони зазвичай використовували в родині. Поясніть їм, що часті розмови рідною мовою з їхніми дітьми допоможуть їм так само опанувати і другу мову.

ПОМИЛКОВЕ ТВЕРДЖЕННЯ 4

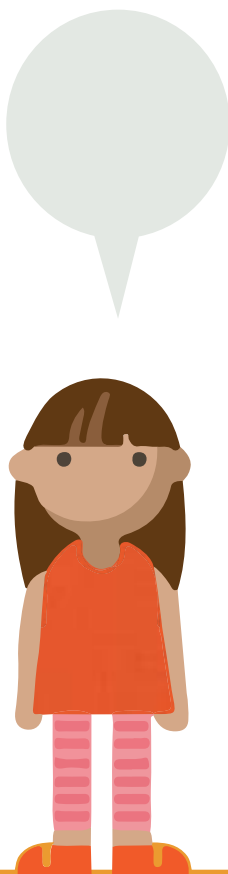
У школі за будь-якої ситуації діти не повинні розмовляти рідною мовою.

Чому це твердження хибне?

У багатьох країнах світу діти зростають навчаючись двома, трьома, а іноді і більше мовами, і ніякого негативного впливу на їхні академічні досягнення не відбувається.

Незважаючи на помилкове уявлення, що використання двох мов збентежує людей, факти свідчать, що добре розвинена двомовність насправді підвищує «когнітивну гнучкість», інакше кажучи, двомовні люди (зокрема діти) краще бачать речі з різних точок зору та краще розуміють погляди інших людей.

Двомовні або багатомовні люди часто краще опановують нові мови. Більше того, діти повинні мати змогу висловлюватись тією мовою, якою це найкраще виходить. Якщо дітям не дозволяють говорити їхньою першою мовою, то тим самим їм надають сигнал, що їхня мова «не хороша». Наші ставлення до цінності та бажаності мови впливають на вивчення мови.

ПОМИЛКОВЕ ТВЕРДЖЕННЯ 5

Діти, чия перша мова не українська, мають вчитися за скороченою навчальною програмою.

Чому це твердження хибне?

Заниження очікувань стосовно дітей є неприйнятним, бо таким чином ми відмовляємо їм у шансі отримати таку саму якість освіти, як і їхні однолітки. Дослідження доводять, що діти з нижчим рівнем володіння мовою можуть опанувати навчальну програму, якщо вона викладається інклюзивним та інтерактивним шляхом. **Натомість, скорочена навчальна програма переміщує дітей до не вигідних позицій, бо вони ніколи не зможуть наздогнати однокласників.**

ПОМИЛКОВЕ ТВЕРДЖЕННЯ 6

Діти, які не говорять українською мовою, не можуть досягти хороших результатів у школі.

Чому це твердження хибне?

Як ми вже зазначали, різні навчальні курси передбачають не лише здобуття нових знань, а також і розвиток відповідних навичок. Таким чином, учні можуть бути дуже успішними у предметних галузях, де знання мови не є критично

важливим. Наприклад, математика – є сумішшю нелінгвістичних (диференціація між наборами) та лінгвістичних (особливий словниковий запас) здатностей. Окрім цього, всі діти, незалежно від їхньої першої мови, мають оволодіти технічними термінами, опанувати нові терміни та їх значення (такі як, коло, овал, доданок...).

ПОМИЛКОВЕ ТВЕРДЖЕННЯ 7

Ромські діти вивчають другу мову інакше і не так успішно, порівняно з іншими дітьми.

Чому це твердження хибне?

Принципи вивчення другої мови універсальні. Іноді вчителям здається, що ромські діти менш успішні у вивченні української мови, але для цього можливо є низка інших причин. Наприклад, у дітей, які не часто стикаються з лінгвістичними ситуаціями (незалежно від їхньої першої мови), або ж дітей, які не часто залучені до розмови, лінгвістичні (мовні) навички не розвиваються так само добре, як у дітей, які мають досвід перерахованих вище ситуацій.

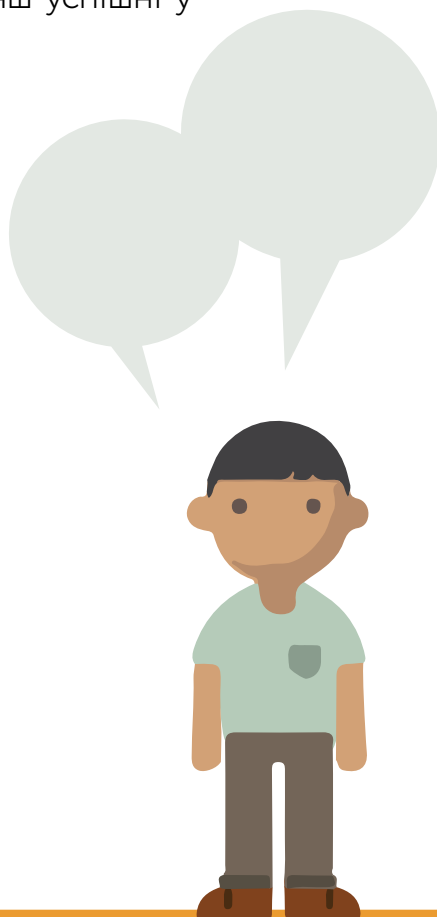
ПОМИЛКОВЕ ТВЕРДЖЕННЯ 8

Дорослим вдається краще вивчати другу мову, ніж маленьким дітям.

Таке твердження є лише частково правильним.

У деяких аспектах дорослі дійсно кращі, а у деяких – діти. Дорослі вивчають мову легше, тому що вже знайомі зі структурою однієї мови та розуміють логіку мови поза її функціонуванням. Одна з областей, де дорослі ніколи не є кращими за дітей – це вимова. Дорослі надзвичайно рідко опанувати вимову другої мови у той спосіб, яким це роблять діти (на рівні носія мови). Але загалом, дорослі

та молодь справді краще навчаються другій мові, хоча іноді здається, що це просто робиться в інший спосіб. Таке враження складається внаслідок легкості у комунікації, яку, зазвичай, досягають діти у соціальному контексті. Але це ситуації, які не потребують дуже високого рівня володіння мовою. Іншим чинником, внаслідок якого здається, що діти легше вивчають другу мову, є те, що зазвичай малеча краще чує та вимовляє звуки нової мови.

Дорослі справляються з ситуаціями, які передбачають складніші комунікаційні вимоги (наприклад, заповнення бланку повернення податків, відвідування співбесіди на роботу).

ДІТИ, ЧИЯ ПЕРША МОВА НЕ УКРАЇНСЬКА, ПІД ЧАС УРОКІВ СТИКАЮТЬСЯ З ПРОБЛЕМОЮ ЗАСВОЄННЯ НОВИХ ЗНАТЬ ТА НАВИЧОК, ЯКІ ПОВ'ЯЗАНІ З ПРЕДМЕТОМ НАВЧАННЯ, ТАК САМО, ЯК ДОСЯГЕННЯ ЦІЛЕЙ ВИВЧЕННЯ ДРУГОЇ МОВИ. ВИВЧЕННЯ МОВИ МАЄ БУТИ ІНТЕГРОВАНЕ У ВСІ ІНШІ ПРЕДМЕТИ, ТАК САМО ПІД ЧАС УРОКІВ.

ЯК ПРОДЕМОНСТРУВАТИ В ШКОЛІ, ЩО ВИ ДІЙСНО ЦІНУЄТЕ КУЛЬТУРУ ДІТЕЙ ТА ЇХНІХ БАТЬКІВ, ДЛЯ ЯКИХ УКРАЇНСЬКА МОВА НЕ Є РІДНОЮ?

► Якщо у вашій школі є більше дітей, які вдома розмовляють іншою мовою, ніж українською, тоді **крім проведення звичайних уроків українською мовою надайте їм шанс розвивати навички володіння першою мовою, пропонуючи додаткові уроки їхньою рідною мовою.**

► Коли ви наймаєте на роботу асистентів вчителів для дітей, **які не володіють українською мовою як першою мовою, переконайтесь, що ці люди прийшли зі схожого для таких дітей культурного середовища.** Мова є частиною культури. Тому окрім вміння говорити такою мовою, асистент вчителя має розуміти цінності, традиції та інші відмінні риси культури, з якої походять діти.

► Робіть все, що ви можете для того, аби учні вільно розмовляли українською мовою. Проводьте **заходи взаємодії, навчання та ігри з дітьми, чия перша мова – українська.**

► Робіть наголос на тому, що знання мови – це перевага. Зробіть обов'язковим для всіх учнів вивчення принаймні однієї іншої мови, незалежно від їх рідної (першої) мови.

► **Використовуйте рідну мову кожного учня у своєму класі.** Вивчіть кілька слів чи фраз рідною мовою учнів, зробіть глосарій найбільш важливих слів, занотуйте у своїх робочих матеріалах тощо.

► **У двомовні класи намагайтесь залучити вчителів, які самі розмовляють цими двома мовами.**

► Запросіть батьків та дітей, які не розмовляють вдома українською мовою, поговорити їхньою мовою у класі. Вони можуть розповісти історію іншим дітям, навчити пісні, дитячого віршика, окремих слів тощо.

► Проведіть превентивні заходи з іншими учнями, щоб вони не сміялися з дітей, які не говорять добре українською мовою. Будьте рішучими! Осуд не припустимий!

НАЙКРАЩЕ ВЧИТИ МОВУ У ФУНКЦІОНАЛЬНОМУ / ЗНАЧИМОМУ СЕРЕДОВИЩІ, АЛЕ НЕ В ІЗОЛЯЦІЇ, ДЕ ЄДИНА МЕТА – ЦЕ ЛИШЕ ВИВЧЕННЯ МОВИ.

ДЕЯКІ ФАКТИ ПРО ЗАСВОЄННЯ ДРУГОЇ МОВИ

► **Вивчення другої мови базується на попередньому досвіді та знаннях.** Діти, які вивчають другу мову, ідуть до школи знаючи, що таке мова та як її використовувати для спілкування. **В успішних навчальних програмах з вивчення другої мови використання першої мови постійно заохочується з метою подальшого розвитку у дитини розуміння нових понять, зважаючи на психологічні чинники та заради розвитку у дитини позитивного самовизначення.** Це реалізується через заохочення батьків та інших членів родини читати з дітьми, розповідати історії, проводити бесіди їхньою першою мовою.

► **Діти, які вивчають другу мову у школі, можуть бути менш мотивовані спілкуватися нею, знаючи, що вони легше можуть задовольнити потребу в комунікації (взаємодії) у своїх родинях, спілкуючись рідною (першою) мовою.** Тому, замість постійного виправлення та навіть глузування з них, їх треба хвалити та заохочувати використовувати другу мову.

► **Мова вивчається через соціальну взаємодію.** Знати мови, окрім іншого, означає бути ознайомленим з просодичними ознаками мови; розуміти невербальні сигнали, інтонації, паузи та інше. **Такі**

навички набуваються виключно у процесі взаємодії з носіями мови.

► **Мова та концептуальне розуміння (розуміння різних ідей та понять) розвивається одночасно – мову найкраще вивчати у функціональному/значимому середовищі, а не в ізоляції, де єдиною навчальною метою є саме вивчення мови.** Вивчення другої мови, так само як і першої мови, відбувається під час уроків з кожної предметної галузі, бо саме так діти навчаються, як використовувати другу мову для міркування, спілкування та навчання.

► Коли діти використовують мову вдома, їх рідні намагаються зрозуміти, що саме вони хочуть сказати. **У школі вчителі більше зосереджуються на тому, чи є правильною форма висловлювання дитини, а не що саме вона хотіла сказати.**

► У маленьких дітей є багато часу на вивчення першої мови. **У школі діти знаходяться під тиском швидкого вивчення нової мови. Коли на тебе тиснуть, то вивчення стає неприємним процесом і не дає кращих результатів.**

ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ, АБИ ДОПОМОГТИ УЧНЯМ ВИВЧИТИ УКРАЇНСЬКУ МОВУ?

Як під час уроків спілкуватися з дітьми, для яких українська мова не є рідною.

МОВЛЕННЯ

- **Говоріть повільніше.** Ви маєте використовувати природний темп мовлення, але робіть довші паузи між реченнями.
- **Говоріть чітко.** Обмежте використання неформальної мови або жаргону. Підкреслюйте слова, критично необхідні для розуміння понять, які ви пояснюєте.
- **Зверніть увагу на інтонації.** Звертайте увагу на інтонації, які часто впливають на значення слова. За необхідності робіть більші паузи між словами та реченнями, але у природній спосіб.
- **Переходьте від простих до складніших конструкцій речень.** Починайте з найпростіших структур речення, а коли бачите, що дитина розуміє, тоді додавайте складніші. «Учні вчать математику» замість «Математика – один із предметів, яким оволодівають учні у школі».

► **Використовуйте прямий порядок слів** (суб'єкт-дієслово-об'єкт). «Учні вивчають математику» замість «Математика – це те, що вивчається учнями».

► **Повторюйте та перефразуйте.**

► **Дайте дітям достатньо часу обробити почуту інформацію.** Не переходьте швидко до нового питання або прикладу.

СЛОВНИКОВИЙ ЗАПАС

► **Звертайте увагу на словниковий запас.** Використовуйте слова широкого вжитку. Пояснюйте незнайомі терміни. Використовуйте синоніми, але не багато, бо це може заплутати учнів.

► **Обмежте використання нестандартної лексики та займенників.**

► **Використовуйте короткі, менш складі речення.** Уникайте вступних фраз та зворотів, які не є критично важливими для значення речення, а також використовуйте імена замість займенників.

► **Використовуйте нові слова в їх звичному контексті.** Використовуйте нові слова та структури речень у звичному та знайомому дітям контексті, змісті.

► **Повторюйте важливі слова.** Коли ви говорите дитині слова більше одного разу, то даєте більше однієї можливості зрозуміти («вхопити») значення слова, яке повторюєте. Слово може також бути підкресленим, якщо поставити його на початку або наприкінці речення в розмові.

► **Слухайте.** Спробуйте більше слухати дітей та заохочувати їх говорити замість вашого домінування у розмовах.

ПІДКРІПЛЕННЯ РОЗУМІННЯ

► **Використовуйте конкретні матеріали.** Використовуйте об'єкти, фотографії, графічні малюнки та відео матеріали.

► **Записуйте ключові слова.** Записуйте ключові слова на дошці та використовуйте інші засоби візуалізації для позначення нових слів

► **Під час уроків робіть демонстрації.** Використовуйте жестикуляцію, рухи, мову тіла та рольові ігри.

► **Двомовні позначення.** Позначайте об'єкти та частини класної кімнати двомовними знаками (табличками), українською мовою та першою мовою дітей. Завжди використовуйте два різні кольори для двомовних табличок та один колір завжди для однієї мови, а другий – для іншої.

► **Навчальні матеріали.** Класна кімната має бути заповнена матеріалами, які мотивуватимуть дітей розвивати свої мовні навички: підручники, ілюстровані книги, ляльковий театр, аудіо записи, ручки, папір, комікси...

ПОЗИТИВНИЙ ТОН

- ▶ Заохочуйте дітей говорити один з одним.
- ▶ Викладайте мову виходячи з того, що діти вже знають та заохочуйте їх говорити про свої попередні знання та досвіди.
- ▶ Проявляйте ентузіазм, довіру і терпіння – це допоможе учням експериментувати з мовою та не здаватися.
- ▶ Відкрито та чітко хвалить і заохочуйте учнів.

**«Я ТЕБЕ ЧУЮ»
ОЗНАЧАЄ
«Я БАЧУ, ЯКИЙ ТИ
І ЯКИМ МОЖЕШ СТАТИ»**

**«Я ТЕБЕ ЧУЮ»
ОЗНАЧАЄ
«Я ВІРЮ В ТЕБЕ
ТА ПІДТРИМУЄ ТЕБЕ»**

**«Я ТЕБЕ ЧУЮ»
ОЗНАЧАЄ
«Я СЛУХАЮ»**

МОВА ЗБАГАЧУЄ

Ти
мене
бачиш?

Будемо раді відповісти на всі Ваші запитання:

Всеукраїнський фонд «Крок за кроком»

Тел./факс: (044) 235 1136.

Адреса: 01001, м. Київ,
вул. Пушкінська, 9А, оф. 4

admin@ussf.kiev.ua

www.ussf.kiev.ua

www.roma.ussf.kiev.ua

<https://www.facebook.com/Всеукраїнський-фонд-Крок-за-кроком-312800812201975/>

KORAK PO KORAK
pučko otvoreno učilište

Відкрита Академія Крок за кроком
вул. Іліца, 73, 10000, м. Загреб,
Хорватія

тел.: +3851 4854 935

факс: +3851 4854 022

www.korakpokorak.hr

REYN – Рома – ранні роки

<http://www.reyn.eu/>

Більше інформації про REYN

Україна:

[https://www.facebook.com/](https://www.facebook.com/reynukraine/)

reynukraine/

ISSA – Міжнародна Асоціація

Крок за кроком

Дім прав дитини

Хоогландсе Керкграхт, 17-Р,

2312 ХС Лайден, Нідерланди

тел.: +31(0)71 516 1222

факс: +31 (0)71 516 1220

www.issa.nl